

רחל שליטא (2013). דיאלוג עם אמנות - הדרכה דיאלוגית לאמנות בת-זמננו. תל-אביב: מכון מופ"ת. 144 עמודים.

סכינה שביד

הספר דיאלוג עם אמנות שכתבה רחל שליטא הוא ספר עזר למורה, למדריך ולמחנך העוסקים בהקניית אוריינות חזותית - פיתוח היכולת לפענח ביטויים חזותיים ולחשוב עליהם באופן ביקורתי. "התבוננות ביצירת אמנות" מסבירה המחברת, "היא תהליך יצירתי, המערב בצופה מרכיבים דומים מאוד לאלה שפעלו אצל האמן כאשר יצר את היצירה... דרך מתן לגיטימציה לקהל לעורר בתוכו אסוציאציות, ואפילו הפרטיות ביותר, ניתן להגיע לעולמו הפנימי של הצופה וממנו - אל עולמו הפנימי של האמן" (עמ' 25).

שיטת ההדרכה ה"דיאלוגית" המוצעת בספר עוזרת בייחוד להבנת האמנות המודרנית והפוסט-מודרנית. שיטה זו אינה מתרכזת בהסבר היצירה ואף לא בהבנת יכולותיו האינטלקטואליות של הצופה, אלא שואפת ליצירת חיבור חווייתי בין הצופה ליצירה. המחברת בונה את שיטת עבודתה על בסיס מחקרים בתחום הפסיכולוגיה העוסקים במפגש בין הצופה ליצירה. היא מסיקה מהם שמפגש כזה מתבסס על חוויה מורכבת: ההתרשמות החושית מתכונותיה הפיזיות של היצירה, חוויה רגשית המתרחשת הודות ל"אובייקטיביזציה של רגשות" ביצירה, מהלך מחשבתי רפלקטיבי המאפשר להתבונן בה מבחוץ, לחוות חוויה פנימית עמוקה. לבסוף, התבוננות ביצירת אמנות היא גם חוויה קוגניטיבית המורכבת מהתבוננות בפרטי היצירה, ממצאת הקשרים בין הפרטים השונים וחיבורם לידע קודם ולפענוח פשר היצירה. בסופו של התהליך המורכב עשוי המתבונן לזכות בחוויה אסתטית הנותנת סיפוק, פעמים הנאה, פעמים תובנה ולעתים אף התעלות נפש.

המקום שבו מתרחש המפגש בין היצירה האמנותית לבין הקהל הרחב הוא בדרך כלל המוזיאון לאמנות. כדי שהקהל יזכה לחוויה האסתטית האמורה, מקדישה המחברת פרק לתיאור ציפיותיו והעדפותיו. הקהל הרחב הוא קהל של אנשים מכל הגילים, שאינו עוסק באמנות באופן מקצועי (כאמן, מורה, מבקר אמנות או אספן), אלא מדובר באנשים שיש להם משיכה לתחום זה, או שזהו "קהל שבוי", שהגיע במסגרת בית ספר או טיול מאורגן. הקהל המגיע למוזיאון כבר יודע שאמנות בת-זמננו אינה מחקה את המציאות הנראית לעין, אלא מתייחסת למציאות פנימית, רגשית, חברתית כלשהי, ולכן הוא ידרש למאמץ אינטלקטואלי מסוים כדי לרדת לסוף דעתו של האמן. אך לקהל זה יש גם דרישות מן האמן. הוא רוצה שהאמן יפנה אליו בצורה מכובדת, שיהיה בעל מיומנות ייחודית, שהיצירה תרגש אותו ואולי אפילו "תציף" את רגשותיו.

הקהל הנהנה יותר מעבודות "קיטש" (כמו השוורים הצבועים בצורה ססגונית שהוצבו בזמנם בשדרות רוטשילד) ופחות מהתערוכה "דלת החומר" של רפי לביא (שאמנים למדו ממנה יותר

ממה שלמד ממנה הקהל הרחב). אולם הוא יודע להעריך תערוכות בעלות מסרים מורכבים, כמו "הפתרון האין סופי", שהציגה את עבודותיה של סיגלית לנדאו, או תערוכתו של צדוק בן דוד, "טבע האדם", שניכרות בהן השקעה טכנית רבה, מיומנות אמנותית מרשימה, ומתקבלת התחושה שיש לעבודות אלה משמעות והן דורשות את מעורבותו של הצופה, את פעילותו הפיזית, הרגשית והאינטלקטואלית.

כאשר מדובר בקהל של ילדים צצות שאלות נוספות: האם יש יצירות "מתאימות" במיוחד לילדים? האם יש לבחור אותן על פי ערכן החינוכי או לפי העדפות הילדים? ולאף אחת מן השאלות הללו לא יכולה להיות תשובה חד-משמעית, ואולי כפי שאומרת המחברת: "אין כל צורך במתכון כזה" (עמ' 96).

בהמשך הספר טוענת המחברת כי הבעיה המקשה על "הקהל הרחב" ועל הילדים לזכות בחוויה אסתטית היא דווקא העובדה שיותר מבעבר נדרשת ממנו מעורבות אישית ויכולת פעילה לפרש את היצירה, אך רובו חסר כישורים בתחום זה ולכן הוא מתוסכל. דרך ההדרכה של רחל שליטא באה להקנות לקהל הרחב ולילדים בכללו כלים להתמודדות עצמאית עם יצירת האמנות על ידי ראיית יצירת האמנות כמכלול של מרכיבים חזותיים, של משמעויות אישיות, תרבותיות ואחרות, שמתקיימים ביניהם יחסים; וכן על ידי הכרת עצמם כצופים ולמידה איך מתבוננים ביצירת אמנות.

בפרק המוקדש לפיתוח "קריאת האמנות" ממליצה המחברת על הפניית תשומת לב הצופה ל"בחירת האמן" - בחינת שיקול הדעת שלו בקשר לבחירת הנושא, נקודת המבט שממנה הוא בוחר לתארו ועוד. היא מציעה להתייחס להצהרותיו ולאמירותיו של האמן במידה ראויה של ספקנות או, כפי שאומרים האנגלים, "עם גרגר של מלח". היא מכוונת את הצופה להבחין בדימויים ובסמלים שהאמן משתמש בהם כדי לבטא את עצמו, ובייחוד לגלות את הרב-משמעות האופיינית לדימויים ולסמלים. סמל איננו סימן בעל משמעות אחת ברורה, לכן הוא עשוי להתפרש באופנים רבים, לפעמים סותרים, והוא מעמיד את הצופה בפני הדרישה לתגובה רגשית, אסתטית וקוגניטיבית. אלא שאין לצפות לתגובה אחידה מצד בני אדם שונים לאותה מטפורה או סמל. בשל מורכבותה של המטפורה היא תזכה בוודאי לתגובות שונות מפרטים שונים.

בחלקו האחרון של הספר מודגמת ההדרכה הדיאלוגית על ידי הצגת דגם ותיאור הדרכה ספציפית, שהיא מעין שיעור לדוגמה. חלק זה, המדגים את הפרקטיקה של שיטתה של שליטא, הוא החלק המקורי ביותר בספר. כאן מדגימה המחברת כיצד לרכז שיחה סביב יצירת אמנות, כאשר המטרה איננה גילוי כוונותיו של האמן, אלא בעיקר בירור תגובות הצופים לכלל המשמעויות של היצירה תוך כדי התייחסות מתמדת ליצירה ולמרכיביה. זהו תהליך פתוח הכולל התבוננות מפורטת, חיפוש קשר בין כל פרטי היצירה, לפעמים חיפוש מידע נוסף ובעיקר חיפוש המשמעויות המגולמות ביצירה. המדריך אינו ניטרלי לפי שיטה זו; הוא משתתף, מביע דעה, מוסיף מידע, אבל העדפותיו הן רק חלק ברב-שיח המתנהל בקבוצה.